

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 10, No. 2, 2021

MARIANČÍKOVÁ, E.: Our Slovak Fascism. *Hruboň, M.: Fašizmus náš slovenský. (book review)*. Annales Scientia Politica, Vol. 10, No. 2 (2021), pp. 54 – 57.

EMÍLIA MARIANČÍKOVÁ

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: emilia.mariancikova@smail.unipo.sk

FAŠIZMUS NÁŠ SLOVENSKÝ

Hruboň, A.: *Fašizmus náš slovenský*

Bratislava: Premedia, 2021. 317 s.

ISBN 978-80-8159-811-1

EMÍLIA MARIANČÍKOVÁ

Institute of Political Science

Faculty of Arts

University of Prešov

Slovak Republic

E-mail: emilia.mariancikova@smail.unipo.sk

Publikácia *Fašizmus náš slovenský* je kolektívnym dielom, nadväzujúcim na práce generácií historikov zaoberajúcich sa Slovenským štátom, ľudáckym nacionalizmom, politickým katolicizmom a nazerá na variácie domáceho fašizmu z európskej perspektívy. Autori sa pritom snažia zodpovedať, čo vlastne slovenský fašizmus bol, aké mal podoby, kto bol jeho nositeľom, aké mal korene, aké domáce a medzinárodné faktory ho ovplyvnili i to, aké dôsledky jeho pôsobnosť zanechala v slovenskej politickej kultúre a spoločnosti až do súčasnosti. Rešpektujúc definíciu fašizmu – národ je v zásadnej existenčnej kríze, „jeho ‚duša‘ je ubíjaná socialistami, liberálmi či demokratmi, a ak nebude včas vykúpený mesiášskou politickou silou (fašizmom), hrozí mu kolaps“ (s. 11 – 12) – sa autori v knihe nesnažia o dokazovanie jej platnosti v slovenských reáliách. Ich snahou je identifikovať, čo bolo v slovenskej politike autenticky fašistické, do akej miery napĺňal definíciu základných znakov fašizmu ako medzinárodného fenoménu.

Publikácia je rozdelená do troch kapitol – prvá, najrozsiahlejšia kapitola je zameraná na slovenský fašizmus, v druhej kapitole sa autori zameriavajú na predstavenie vzťahu slovenských menšín a fašizmu, posledná z kapitol približuje antifašizmus na Slovensku.

Anton Hruboň sa v prvej kapitole snaží zhodnotiť, či Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS) bola fašistickou stranou a čo v jej politike bolo fašistické. Fašistické tendencie na Slovensku sa objavujú už na prelome 19. a 20. storočia v podobe bojov liberálov a socialistov proti katolíkom o charakter spoločnosti a štátu. Atmosféra strachu vytvorená ohrozením dovtedajších životných istôt a hodnôt liberalizmom, socializmom, ale aj Židmi ako nositeľmi myšlienok spomínaných ideológií, sekularizácie a bezbožníctva, vytvorila vhodné prostredie pre šírenie fašistických myšlienok a upevňovanie fašizmu. Fašizačný proces zasiahol HSĽS ako celok len čiastočne, vplyv mal predovšetkým na pridruženú ľudácku organizáciu Rodobrana, reprezentujúcu autentický slovenský fašizmus a vykazujúcu znaky klérofašizmu. „Išlo o revolučnú fašistickú organizáciu usilujúcu nastoliť novú spoločnosť, ‚nového človeka‘ a vytvoriť nový ‚ultranárod‘ v priamom prepojení s inštrumentalizovaným katolíckym učením, čo v praxi vyjadrovali aj politicko-náboženské rituály sprevádzajúce jej krátke pôsobenie“ (s. 171). Aj napriek tomu, že spôsobovala svojimi aktivitami HSĽS mnoho problémov, nemala určujúci vplyv na činnosť a prijímanie rozhodnutí predsedníctva strany, jej zánik neznamenal koniec fašizácie HSĽS, len jeho organizačné preskupe-

nie. Sympatie bývalých predstaviteľov Rodobraný k medzinárodnému fašizmu boli neprehliadnuteľné a postupne prenikali z periférie strany do slovníka jej popredných predstaviteľov, pričom osvojovaním si politickej komunikácie, sémantikou a tematizovaním konšpiračných teórií a mýtov, menila sa identita strany. Až do Hlinkovej smrti v roku 1938 boli snahy posúvať HSĽS kultúrne či programovo k fašizmu veľmi problematické až nereálne, pretože prevažovala kresťansko-sociálno-národná orientácia strany v demokratických mantineloch. „Po vyhlásení autonómie nestála otázka, či HSĽS na demokraciu zanevrie, ale ktorý z nedemokratických prúdov v strane preváži. Či koncepcia kresťanského autoritatívneho stavovského štátu, podporovaná najmä kresťanskou zložkou strany, alebo koncepcia revolučného, vo svojej podstate antiklerikálneho fašizmu“ (s. 172). Následne dochádzalo k implementácii opatrení a vízií do spoločnosti, ktoré plne korešpondovali s typológiou fašizmu – snahy o vytvorenie „nového Slovenska“, nastolenie „nového poriadku“, „očistenie národa“ od nepriateľov a dekadentných ideológií a pod. V salzburskom vývoji videli novú štartovaciu čiaru, ktorou začína druhá, sociálna fáza revolúcie. Tá bude nápravou spiatočníckych (nemecky nazývané vatikánske smerovanie) pomerov v réžii Tisovych ľudí po 14. marci 1939. Ako autor poukazuje, Jozef Tiso sa vnútorným presvedčením nikdy nestal fašistom, aj napriek svojej evidentnej radikalizácii, no nijako nenamietal voči autorite či opatreniam fašizačného (nacizačného) procesu, naopak podporoval ideu revolučného „nového Slovenska“. Ako tiež tvrdí, „revoluční národní socialisti, ktorí dosiahli vrchol svojej moci a s ním spojenej nacizácie života na Slovensku v rozmedzí leta 1940 a sklonku roku 1942, v konečnom dôsledku narazili na kategoricky neriešiteľný problém fašizmu – ich revolúcia nemala jasne definované vyvrcholenie, čo spoločne s udalosťami doma a v zahraničí podstatne zmenilo ich manévrovaciu pozíciu, oslabovalo dôveru verejnosti a možnosti pokračovať v avizovanej národnosocialistickej revolúcii. Od roku 1943 režim HSĽS zjavne strácal revolučný entuziazmus“ (s. 173). V závere kapitoly autor sumarizuje a predkladá definíciu vychádzajúcu z komparatívnych výskumov HSĽS v európskom kontexte, kde poukazuje na režim HSĽS v období rokov 1938 – 1945, ktorý mal pôvodne nacionalisticko-autoritatívny ráz, no pod vplyvom domácich i zahraničných faktorov došlo k jeho transformácii na „režim národnosocialis-

tického (fašistického) typu a následne zmutoval do formy hybridného režimu bez jasnej politickej identity“ (s. 174).

Druhá kapitola s názvom „Menšiny na Slovensku a fašizmus“ približuje prostredníctvom rôznych autorov vnímanie fašizmu najpočetnejšími menšinami žijúcimi na území Slovenska – Nemcami, Maďarmi a Židmi. Michal Schvarc a Anton Hruboň približujú v jej prvej časti rolu Karpatskonemeckej strany pri fašizácii nemeckej menšiny na Slovensku. Karpatskonemecká strana sa síce spočiatku oficiálne vymedzovala ako neformálne združenie bez dominantnej politickej profilácie, no časom bolo jasné, že jej zámerom je „unifikovať Nemcov na Slovensku pod nacionalistickým pláštikom“ (s. 177). V roku 1933 bol založený aj Sudetonemecký vlastenecký front, ktorého zámerom bolo zjednotiť pod svojou vlajkou všetkých sudetských Nemcov. Navonok sa prezentoval ako kultúrny spolok a deklaroval lojalitu k ČSR, používaný slovník však odkazoval k NSDAP. V roku 1935 bol zväz premenovaný na Sudetonemeckú stranu a pred parlamentnými voľbami došlo k spolupráci strany s Karpatskonemeckou stranou. Obrat v rétorike strán nastal v roku 1938, kedy „slovenskí Nemci už neboli vnímaní ako izolovaná jednotka v časti ČSR ani len ako súčiastka československého ‚nemectva‘, ale ako integrálny článok veľkej rodiny etnických Nemcov (Volksdeutsche) v priestore strednej a juhovýchodnej Európy, prepájajúci sudetských Nemcov s nemeckými menšinami v Maďarsku, Rumunsku a Juhoslávii“ (s. 189 – 190). Obe strany sa následne priklonili k národnému socializmu, ktorý mal byť všeliakom na nakopené problémy. Karpatskonemecká strana bola po vyhlásení autonómie Slovenska premenovaná na Nemeckú stranu na Slovensku. Postupne prebiehala nacizácia nemeckej menšiny a vonkajšie prejavy národného socializmu boli čoraz intenzívnejšie – tradičné pozdravy nacistov, zakladanie štruktúr polovojenských organizácií imitujúcich ríšske SS, mládežnícke organizácie a pod. Nacizácia tiež prebiehala prostredníctvom dostupných komunikačných prostriedkov s cieľom dosiahnuť úplnú emočnú zviazanosť karpatských Nemcov s národným socializmom.

Katarína Ristveyová a Anton Hruboň v ďalšej z podkapitol poukazujú na snahy fašistov o získanie priazne a podpory maďarskej menšiny na Slovensku. Približujú činnosť Ná-

rodnej obce fašistickej, ktorá sa spočiatku hlásila k myšlienke slovanskej jednoty a zo spolupráce úplne vylučovala nemeckú a maďarskú menšinu, keďže išlo o nepriateľov ohrozujúcich integritu československého štátu. Postupom času spoluprácu s týmito menšinami vnímali ako výzvu na posilnenie členskej základne, získanie podpory voličov i príležitosť zlepšiť financovanie strany. Keďže fašisti verbálne útočili na maďarskú a nemeckú menšinu a tiež ich občianske a kultúrne práva, bolo potrebné siahnuť po vhodnom mobilizačnom prostriedku, ktorým sa stalo náboženstvo. Aj napriek tomu, že autentický politický fašizmus odmieta akékoľvek prieniky s náboženstvom, Národná obec fašistická v tomto smere konala čisto z vypočítavosti a prospechárstva. Pozmenená rétorika, kto je nepriateľom československého národa, zamerala svoju pozornosť na Židov, keďže „Židovi je to jedno, koho vykorisťuje“ (s. 212). Popularita strany však bola nízka, čo sa odrazilo vo volebných ziskoch i potenciálnej spolupráci s inými subjektami a viedlo k následnému zániku strany.

V poslednej časti druhej kapitoly približuje Denisa Nešťáková dobové vnímanie a popularitu fašizmu v rámci revizionisticky orientovanej židovskej komunity na Slovensku. Revizionistický sionizmus predstavoval hnutie politických sionistov, ktoré bolo založené v roku 1925 a vedené Vladimírom Jabotinským. Medzi historikmi prevládajú dva názory na revizionizmus – jedni tvrdia, že ide o odnož „sionizmu s odlišne definovanými spôsobmi vytvorenia národnostného židovského štátu v Palestíne, iní tvrdia, že revizionisti boli militantmi, ktorí nasledovali ideológiu, ak nie priamo fašistickú, tak prinajmenšom inšpirovanú talianskym fašizmom“ (s. 220). Revizionisti boli na Slovensku sústredení v dvoch spoločenstvách, a to v Novosionistickej organizácii a v mládežníckom hnutí Betar. Revizionistický sionizmus odmietal fúziu socializmu a sionizmu, jeho snahou bolo čo najrýchlejšie založenie palestínskeho štátu a prisťahovalectvo Židov z diaspór. Židovský štát mal byť vytvorený na oboch brehoch Jordánu, pričom revizionisti zastávali tvrdší postoj proti miestnemu arabskému obyvateľstvu. Mládežnícka organizácia Betar, považovaná za skautské hnutie, sa snažila po inšpirovaní sa sionistickými ideológmi o podporu vzdelávania, telesných aktivít, manuálnej práce, s cieľom stvoriť „nového Žida“ – manuálne pracujúceho, svalnaté-

ho a vykonávajúceho remeslá, ktoré sú potrebné v Palestíne. Vychovávanie fyzicky zdatných židovských jednotlivcov bolo aj reakciou na tlak stereotypov vytváraných v spoločnosti (Židia prezentovaní ako fyzicky slabí, neschopní manuálne pracovať). Jabotinského prirovnávali k Mussolinimu alebo Hitlerovi, keďže podľa antisemitskej kampane boli jeho prejavy rasizmu (v zmysle vyhostenia z krajiny) voči Arabom porovnateľné s prejavmi Nemcov voči Židom. „Hoci Jabotinský otvorene nesympatizoval s talianskym fašizmom, z diplomatických a politických dôvodov hľadal u Mussoliniho podporu v otázke Palestíny. [...] V kontexte Slovenska je v každom prípade potrebné zdôrazniť, že revizionistické hnutie ako fašistické označili nielen sociálni sionisti na Slovensku, ale aj komunisti, miestne úrady a niektorí samotní revizionisti“ (s. 240). Napriek tomu, že revizionistické hnutia v súčasnosti nekorešpondujú s vedeckým vymedzením fašizmu, ich označenie ako fašistov bolo cieľenou diskreditáciou. Mnohí však videli paralely fašizmu a revizionizmu vo vonkajších prejavoch ako sú pozdravy, uniformy, pochody, princíp vodcu a pod. Ako autorka konštatuje na záver: „mnohé z tých dobových dôvodov, ktoré opozícia revizionistov používala na ich obviňovanie z fašizmu, s fašizmom vôbec nesúviseli a moderným vymedzením definície fašistickej ideológie by neprešli“ (s. 241).

Posledná, tretia kapitola Mareka Syrného hovorí o antifašizme na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 a poukazuje na opozičné prejavy voči fašizmu so zameraním na obdobie Slovenského štátu. Objasňuje tiež príčiny a podoby antifašistických nálad obyvateľstva, konfrontovanie antifašistov a fašistov ako držiteľov moci v štáte. Spočiatku bola ľudácka politika pre mnohých, neskôr prichádzajú problémy každodenného života ako materiálne živorenie, ohrozenie života a majetku, perzekúcie i podriadenosť nemeckým záujmom. Napriek očakávaniam a sľubom, že odstránenie židovského a českého vplyvu v ekonomike prinesie slovenskému ľudu prosperitu a blahobyť, realita bola iná. Ľudácky režim proti sebe staval menšinové obyvateľstvo, a to nielen Židov ale aj Čechov, taktiež všetky inak politicky orientované vrstvy obyvateľstva. Čoraz častejšie a početnejšie boli odbojové antifašistické skupiny, ktoré získavali na sile. Aktívny a úspešný bol nielen komunistický ale aj nekomunistický odboj. Postupné antifašistické snahy prerástli do

konkrétnych krokov a vyústili do Slovenského národného povstania. Ako autor v závere poukazuje, antifašizmus si na konci vojny „získal na svoju stranu už väčšinu obyvateľstva Slovenska, ktorá sa k nemu priklonila či už z idealistického presvedčenia o potrebe porážky domáceho a nemeckého fašizmu, alebo tiež z oportunistického či alibistického „pochopenia nutnosti“ tejto novej politickej orientácie v povojnovej postnacistickej a postľudáckej realite“ (s. 276). Slováci sa týmto spôsobom pokúsili odstrániť stigma kolaborácie s nacistom, zavrhnúť satelitný ľudácky režim a vyslovili sa za obnovenie slobody a politickej plurality.

Popularitu fašistov v poslednom období oživil spoločenský záujem o témy ako populizmus, politický radikalizmus či fašizmus vo všeobecnosti, a preto možno vnímať (v odbornom i laickom prostredí) rozsiahle, emóciami sprevádzané diskusie o Slovenskom štáte a jeho predstaviteľoch. Publikácia predkladá komplexný pohľad na jeho históriu, vývoj ľudáckeho režimu a dejiny slovenského fašizmu. Je nutné pochopiť a dokázať kriticky zhodnotiť dejiny vlastného národa. V súčasnosti, kedy vidíme snahy o popularizáciu a predstavenie politiky niektorých popredných predstaviteľov tohto obdobia v pozitívnom zmysle, je dôležité vedieť si priznať, že slovenský národ nebol len obeťou, ale spolutvorcom medzinárodného fašizmu. Ako konštatuje Anton Hruboň, fašizmus je síce menšinovým politickým prúdom, no existuje vo všetkých štátoch Európy. Napriek jeho deštruktívnej sile priťahuje pozornosť ľudí a nemožno vylúčiť, že sa za istých spoločenských podmienok vráti v inej podobe. Fašisti poukazujú na aktuálne problémy, ktoré trápia spoločnosť – korupcia, klientelizmus, sociálna nespravodlivosť a pod. Využívajú pri tom ľudový jazyk, hovoria politicky nekorektne, nediplomaticky, čím získavajú popularitu u voličov, ktorí si neuvedomujú, že je rozdiel iba kritizovať či predložiť reálne riešenia na správne a efektívne riadenie štátu. V komparácii so štandardnými politickými stranami fašisti spravidla nedisponujú odborným potenciálom, dokážu len problémy (zvulgarizovane) pomenovať, no nie viesť krajinu. S týmto konštatovaním autora môžeme len súhlasiť. Je potrebné apelovať na získavanie poznatkov o histórii Slovenského štátu a zvyšovať snahy o elimináciu prejavov politického extrémizmu a fašizmu v jeho súčasnej novodobej podobe.